

บทที่ 3

แนวคิดเรื่องยักษ์ ในพระไตรปิฎก และอรรถกถา

ความเป็นมาของแนวคิด

ความหมายของยักษ์ในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถาและฎีกา ที่ปรากฏในบทที่ 2 นั้นมีความหมายหลายนัย แต่สามารถสรุปได้ว่า มีความหมาย 3 ประการคือ 1. ยักษ์มีความหมายว่าอมนุษย์ 2. ยักษ์มีความหมายว่ามนุษย์ 3. ยักษ์มีความหมายว่าผู้ที่ควรบูชา ซึ่งความหมายทั้ง 3 ประการนี้ ทำให้เห็นแนวคิดของชาวอินเดียก่อนสมัยพุทธกาล โดยชาวอินเดียโบราณจะเป็นผู้ที่บูชาธรรมชาติ เช่น ไฟ น้ำ ลม พระอาทิตย์ พระจันทร์ และดวงดาวเป็นต้น เพราะเห็นว่าธรรมชาติเหล่านี้ทรงไว้ซึ่งมหิทธานุภาพสามารถที่จะให้ทั้งคุณและโทษแก่มนุษย์ได้ บางพวกเห็นว่า ธรรมชาติเหล่านี้เป็นสิ่งที่น่ากลัว เพราะมันแสดงภาวะต่าง ๆ ได้อย่างน่าอัศจรรย์ เช่นฟ้าร้อง น้ำหลาก พายุพัดเป็นต้น จึงได้ยึดเอาธรรมชาติเหล่านี้เป็นสรณะเพื่อสามารถที่จะทำความมั่นใจและเบาใจตนได้¹

ต่อมาก็มีวิวัฒนาการทางความคิดว่า ธรรมชาติคือเทพเจ้า โดยเกิดจากความเชื่อที่ว่า ปรากฏการณ์ธรรมชาติต่าง ๆ เหล่านี้จะปรากฏหลายครั้งและหลายลักษณะอาการ จึงน่าจะมีผู้มีอำนาจอยู่เบื้องหลัง ที่ทำให้เกิดปรากฏการณ์เช่นนั้นขึ้น และเกิดแนวความคิดที่ทำให้ธรรมชาติเหล่านี้มีลักษณะความเป็นตัวตน เป็นบุคคลาธิษฐาน กล่าวคือเป็นเทพเจ้า ผู้ทำหน้าที่ต่าง ๆ กัน แต่ไม่ได้กำหนดว่า เทพเจ้าแต่ละองค์มีอำนาจเพียงไร²

¹พระอุครคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ), ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย (กรุงเทพฯ ๑ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, 2534), หน้า 7 - 8

²อรรถวรมณ กุหลาบรัตน์, “พระภูเวรในวรรณคดีสันสกฤต” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532), หน้า 8.

คติเกี่ยวกับยักษ์ในศาสนาพราหมณ์

ในสมัยพระเวทยักษ์เป็นอมมนุษย์พวกหนึ่ง เป็นเทพผู้ว่องไวในการเปลี่ยนแปลงรูปหรือที่อยู่³ เช่นในคัมภีร์ฤคเวท มณฑลที่ 7 สุกตะที่ 56 มंत्रที่ 16⁴ ให้ความหมายของยักษ์ไว้ตามนัยที่ แม็ก มิลเลอร์ (Max Muller) แปลไว้ว่า “หมู่พระมรุค ผู้ว่องไวเหมือนนักวิ่งชายหนุ่ม ที่ส่องประกายคล้ายยักษ์ งดงามเหมือนเด็กหนุ่มทั้งหลายที่ยืนอยู่ในบริเวณบ้าน พระองค์ทั้งหลายเล่นอยู่ เหมือนลูกวัวที่ยังคืบนมแม่”⁵

ส่วนสาयณะ ให้ความหมายว่า ยักษ์ หมายถึงมหรสพ หรือพิธีฉลอง โดยใช้ความหมายของคำว่า yakṣas (ยักษ) ด้วยคำว่า ussava (อุสฺสว)⁶ ดังที่ ที. เอช. กริฟฟิท (T. H. Griffith) แปลไว้ว่า

พระมรุคไปเร็วประหนึ่งนักวิ่ง ในขณะที่พระองค์ประดับตกแต่งเหมือนกับคนหนุ่มที่ปรากฏตัวอยู่ในที่ ๆ มีงานมหรสพ (งานเฉลิมฉลอง) พระองค์เหมือนคนหนุ่มที่ขลุกอยู่กับบ้าน เหมือนลูกวัวที่วิ่งเล่น พระองค์ทรงโปรยปรายสาयน้ำอยู่.⁷

บางทีก็กล่าวถึงพวกยักษ์ว่าเป็นปุณฺยชน (ชนผู้เป็นที่เคารพ, เป็นที่นับถือ)⁸

³Sir Monier Monier-Williams, *A Sanskrit - English Dictionary* (London : Oxford University Press, 1979), p. 838.

⁴Rg. v. 7.56.16.

atyāso na ye maruta svañico yakṣadīṣo na subhayanta maṛyā. /
te hamryeṣṭhāḥ śiśavo na śubhṛā vatsāso na prakriḷinaḥ payodhāḥ. //

⁵Vedic Hymns, *The Sacred Books of The East* vol. xxxii trans. F. Max Muller (Dehi : Motilal Banarsidass, n.d.), p. 374.

⁶*Rgveda - Samhita with The Commentary of Sayanacharya* vol. ii 6 - 8 mandalas, (N. S. Sontakke, Secretary, Vaidika Samshodhana Mandala, Tilak Memorial Poona 2, 1941) p. 536.

⁷T. H. Griffith, *The Hymns of The Rgveda* (Varanasi : The Chowkhamba Sanskrit Series Office Gopal Mandir Lane, 1963), p.

⁸Donald A Mackenzie, *Indian Myth And Legend* (Delhi : Jangpura Extention, n.d.), p. 68.

เอ. แอล. บาซัม (A. I. Basham) จัดยักษ์อยู่ในจำพวกกึ่งเทพและปีศาจ โดยกล่าวว่า พวกยักษ์เป็นปีศาจเล็ก ๆ อยู่ใต้พื้นดิน มีร่างกายสวยงาม ได้รับความเคารพจากประชาชนตามชนบท ก่อนคริสต์ศักราช ลัทธิของยักษ์ได้แพร่หลาย แต่ต่อมาพวกยักษ์ก็หมดความสำคัญลง กลายเป็นพระเจ้าในบรรดาพระเจ้าหลาย ๆ พระองค์ของชาวฮินดูและได้รับการนับถือพอประมาณ โดยทั่วไปพวกยักษ์จะเป็นมิตรกับพวกมนุษย์ แต่พวกยักษ์ผู้หญิง บางทีก็อาจเป็นผู้ประสังครายและกินพวกเด็ก ๆ ได้⁹

ในยุคหลังต่อมาแนวคิดเรื่องยักษ์เปลี่ยนไป ยักษ์กลายเป็นอมมนุษย์ที่มีลักษณะต่าง ๆ แปลกออกไปมากขึ้น เห็นได้ชัดจากคัมภีร์อุปนิษัทและวรรณคดีหลายเรื่องเช่น เมฆทูตเป็นต้น กล่าวคือยักษ์มีบทบาทเป็นบริวารรับใช้ทั่วทุกแคว มีหน้าที่ดูแลทรัพย์สินสมบัติที่ถูกซ่อนไว้¹⁰ โดยทั่วไปยักษ์จะเป็นมิตรกับมนุษย์และจะช่วยเหลือในเวลาที่มีมนุษย์ที่เดือดร้อน ยักษ์ชอบอาศัยอยู่ใต้ต้นไม้ใหญ่ ๆ¹¹ สามารถแปลงกายและนิรมิตสิ่งต่าง ๆ ได้ ชอบเอื้อเฟื้อและอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ให้แก่มนุษย์ ตลอดจนให้คำทำนายเกี่ยวกับอนาคต¹² แต่บางที่ยักษ์ก็เป็นผู้มีกำลังสามารถจะต่อสู้และครุร้ายเหมือนรাকษส บางคนก็มีรูปร่างเตี้ย บางคนก็มีใบหน้าครุร้าย บางคนก็มีหลังค่อม บางคนก็มีตาสีแดง บ้างก็มีเสียงร้องที่น่ากลัว บ้างก็กินสัตว์ที่อ้วน ๆ และเลือดเนื้อมนุษย์ และยักษ์ทุกคนจะมีอาวุธต่าง ๆ ที่แขน ทั้งยังสามารถหมุนตัวได้อย่างรวดเร็ว¹³

กล่าวโดยสรุป แนวความคิดเรื่องยักษ์ในอินเดียเกิดจากลัทธิบูชาธรรมชาติเป็นเทพเจ้า ทำให้มีการเคารพนับถือเทพเจ้าต่าง ๆ หลายองค์ ยักษ์ก็เป็นหนึ่งในจำนวนเทพเหล่านั้น โดยถือกันว่ายักษ์เป็นเทพที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ เป็นมิตรกับมนุษย์

⁹ A. L. Basham, *The Wonder That Was India* (London : Sidwick & The Bhagavadgita Gorakhpur : The Gita Press, 1968), p. 316 - 317.

¹⁰ Veronica Ions and Hamlyn, *Indian Mythology* (London : Hamlyn house, 1967), p. 117.

¹¹ Michael Edwardes, *Everyday Life in Early India* (New York : G. P. Putnam's sons, 1969), p. 71.

¹² Edward Wahsburn Hopkins, *Epic Mythology* (Delhi : Indological Book house, 1968), p. 148.

¹³ A. Donald Mackenzie, *Indian Myth and Legend* (Delhi : Jangpura Extention, n. d.), p. 68.

ในสมัยต่อมาถูกจำกัดบทบาทให้เป็นอมนุษย์ธรรมดาที่รับใช้เทพองค์อื่นที่มีฐานะสูงกว่า และมีลักษณะอย่างอื่นอีกเช่น โหดร้าย น่ากลัว น่าเกรงขามเป็นต้น เหตุที่เป็นเช่นนี้ผู้วิจัยเห็นว่า เกิดจากค่านิยมต่อเทพเจ้าต่าง ๆ ของชาวอินเดียที่เปลี่ยนไปแต่ละยุคว่า ยุคไหนเทพเจ้าองค์ใด จะได้รับความนิยมน้อยเท่าไร อีกประการหนึ่งอาจจะมาจากแนวคิดของชาวอินเดีย ที่เกี่ยวข้องกับการนับถือเทพเจ้าดังกล่าวข้างต้น กล่าวคือ เมื่อมีเทพเจ้าเป็นผู้พิทักษ์คุ้มครองก็ย่อมต้องมีผู้ที่คอยทำร้ายรังควาน จินตนาการเกี่ยวกับอมนุษย์ผู้เป็นปฏิปักษ์ต่อมนุษย์และเทพเจ้าที่โหดร้าย น่ากลัว อาทิ ยักษ์ อสูร รากษสและภูตผีต่าง ๆ จึงเกิดขึ้น สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นทางวรรณคดีและลัทธิความเชื่อโบราณ

ที. ดับเบิลยู. ริส เดวิดส์ (T. W. Rhys Davids) กล่าวว่า ยักษ์มีลักษณะหลายอย่างตรงกับปีศาจในพระเวท ถึงแม้ว่าจะมีลักษณะและที่มาต่างกัน ในทางประวัติศาสตร์แล้วพวกยักษ์เหล่านี้ปรากฏในวิทยาว่าด้วยภูตผี ปีศาจโบราณ และเป็นที่น่าสนใจในทางเป็นเรื่องเล่าสืบต่อกันมาแต่โบราณกาล เพราะยังมีความเชื่อทางวิญญาณนิยมแต่เดิมกันมาอยู่ และยังถือว่าพวกยักษ์เป็นสัตว์โลกที่อยู่ตามป่าดงพงไพร บางคนก็มีลักษณะตามชาติพันธุ์¹⁴

จี. พี. มาลาสาเซกรา (G.P. Malalasekera) กล่าวว่า ความเชื่อเกี่ยวกับยักษ์คูเหมื่อนจะเกิดขึ้นครั้งแรกจากป่าและครั้งที่ 2 จากตำนานของพ่อค้าที่เดินเรือทางทะเล ต่อมาก็เป็นเรื่องเล่าสืบกันมายาวนานถึงวิมานของยักษ์ ที่ได้พบในที่ใกล้ทะเล หรือในทะเลสาบ¹⁵

อย่างไรก็ตาม แนวความคิดเรื่องยักษ์ของชาวอินเดียในยุคของพราหมณ์ หรือสมัยก่อนพุทธกาล ก็มีอิทธิพลส่งผลต่อมาถึงแนวความคิดความเชื่อเรื่องยักษ์ทางพระพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จากพระไตรปิฎก และอรรถกถา

¹⁴T. W. Rhys Davids and William Stede, *The Pali Text Society's Pali - English Dictionary* (London : The Pali Text Society, 1972), p. 2825.

¹⁵G. P. Malalasekera, *Dictionary of Pali Proper Names Vols. 2* (London : Luzac & Company Ltd. 1960), p. 675.

แนวความคิดเรื่องยักษ์ในพระพุทธศาสนา

พุทธศาสนาอุบัติขึ้นในท่ามกลางสภาวะแวดล้อมของสังคมพราหมณ์ พระพุทธเจ้าเองก็ทรงเติบโตมาในราชสกุลที่นับถือศาสนาพราหมณ์ ฉะนั้น เมื่อทรงประกาศพุทธศาสนาจึงมีความเป็นไปได้ที่ทรงรับเอาแนวคิดจากศาสนาพราหมณ์มาปรับใช้ให้สอดคล้องกับหลักคำสอนของพระองค์ เพื่อทรงใช้สอนให้คนในสมัยนั้น ซึ่งส่วนใหญ่มีพื้นฐานความคิดความเข้าใจมาจากศาสนาพราหมณ์ ให้เข้าใจคำสั่งสอนของพระองค์ จึงทำให้มีการยกแนวคิดของพราหมณ์มาเปรียบเทียบกับในบางกรณี

แนวคิดเรื่องยักษ์ในพุทธศาสนา จากการค้นคว้าในพระไตรปิฎกและอรรถกถา ปรากฏแต่เพียงหลักฐานในพระวินัยปิฎก แสดงให้เห็นสังคมของประชาชนและภิกษุในสมัยพุทธกาลที่เกี่ยวกับยักษ์ว่า ยักษ์เป็นอมมนุษย์ จำพวกภูติผี ปีศาจ สามารถที่จะทำอันตรายให้แก่มนุษย์ได้¹⁶ และในโทณสูตร อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาตมีข้อความว่า สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จพระพุทธดำเนินทางไกล ในระหว่างเมืองอุกกัฏฐะกับเมืองเสตัพพะ ฝ่ายโทณพราหมณ์ก็เดินทางไกลในระหว่าง 2 เมืองนั้นเช่นกัน ได้เห็นรูปจักรในรอยพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้า ประกอบด้วยชั่งน้ำหนัก 1,000 มิกง มีคุมบริบูรณ์ด้วยลักษณะการพร้อมสรรพ ก็ประหลาดใจ เพราะไม่เคยเห็น คิดว่า จักมิใช่รอยเท้ามนุษย์ จึงเดินตามรอยพระบาทไป พบพระพุทธองค์ ผู้ประทับอยู่ที่โคนไม้แห่งหนึ่ง จึงเข้าไปใกล้แล้วทูลถามว่า “ท่านผู้เจริญเป็นเทวดาหรือ”. พระพุทธองค์ตอบว่า “เราไม่เป็นเทวดา”. โทณพราหมณ์ทูลถามว่า “เป็นคนธรรมดาหรือ”. พระองค์ตอบว่า “ไม่เป็น”. โทณพราหมณ์ทูลถามอีกว่า “เป็นยักษ์กระมัง”. พระองค์ตรัสตอบว่า “ไม่เป็น”. โทณพราหมณ์ “เป็นมนุษย์หรือ”. พระพุทธองค์. “ไม่เป็น”.¹⁷ ใจความแห่งพระสูตรนี้ ยังมีข้อความที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้อีกว่า ตัวพระองค์มิใช่เทพ มิใช่คนธรรมดา มิใช่ยักษ์ มิใช่

¹⁶ คูใน วินย. 1/196/143, 1/219/161, 1/295/211.

¹⁷ อง. จตุก. 21/36/49

อลโข โทณ พุราหุณ โทณ กควโต ปาทานิ อนุจจณฺโณ อทฺทส ภควนฺตํ
อณฺเณตรสฺมี รุกขมฺล นิสินฺนํ ปาสาทิกํ ปสาทานิยํ สนฺดินทฺริยํ สนฺตมานสํ อุตฺตมทมถสมถ-
มฺนุปรปฺตติ ทนฺตํ คฺคตํ สนฺดินทฺริยํ นาคํ ทิสฺวา เชน ภควา เตนฺปรสฺสกมิ อุปสฺสกมิทฺวา ภควนฺตํ
เอทตทโวจ เทโว โน ภวํ ภวิสฺสตีติ ฯ น โข อหํ พุราหุณฺณ เทโว ภวิสฺสามีติ ฯ คนฺธพฺโพ
โน ภวํ ภวิสฺสตีติ ฯ น โข อหํ พุราหุณฺณ คนฺธพฺโพ ภวิสฺสามีติ ฯ ยถฺโข โน ภวํ ภวิสฺสตีติ ฯ
น โข อหํ พุราหุณฺณ ยถฺโข ภวิสฺสามีติ ฯ

มนุษย์สามัญ (ผู้ยังมีอาสวะ) เพราะเทพ คนธรรพ์ ยักษ์ และมนุษย์ทั้งหลาย ยังมีอาสวะอยู่ ส่วนพระองค์เป็นมนุษย์ ที่สิ้นอาสวะแล้ว จึงพ้นจากภาวะเทพ คนธรรพ์ ยักษ์ และมนุษย์ทั่วไปเหล่านั้น¹⁸

จากหลักฐานในวินัยปิฎกและสุตตันตปิฎก แสดงให้เห็นแนวความคิดเรื่อง ยักษ์ของคนสมัยนั้นว่า ยักษ์เป็นอมมนุษย์ที่คนรู้จักเข้าใจกันมานานแล้วก่อนสมัยพุทธกาล และมีตัวตนสามารถมาปรากฏให้เห็นได้

ถึงแม้ว่าในพระไตรปิฎกและอรรถกถาไม่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับแนวความคิดเรื่องยักษ์เป็นประวัตินิยายหรือตำนานที่เด่นชัด แต่มีข้อความที่กล่าวถึงยักษ์เป็นจำนวนมาก ทำให้ทราบแนวความคิดเรื่องยักษ์ตามคติทางพระพุทธศาสนาว่า มีแนวคิด 2 ประการคือ ก.แนวคิดว่ายักษ์เป็นมนุษย์ ข.แนวคิดว่ายักษ์เป็นอมมนุษย์ ซึ่งแนวคิดเหล่านี้ เป็นแนวคิด น่าสนใจควรจะได้มีการศึกษาวิเคราะห์ให้ชัดเจนต่อไป

ก. แนวคิดว่ายักษ์เป็นมนุษย์

แนวคิดนี้มีรายละเอียดว่า ความหมายว่ายักษ์เป็นมนุษย์นี้ จะปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา 2 ลักษณะคือ ลักษณะแรก คำว่ายักษ์ หมายถึงมนุษย์ผู้ควรบูชาเช่นสรวง ไม่บ่งถึงว่าต้องเป็นใคร ลักษณะที่สอง คือ ตามคตินิยมที่คนโบราณเชื่อถือกันมาว่า ยักษ์เป็นอมมนุษย์ที่ดุร้ายกินคน หรือมักทำอันตรายแก่มนุษย์ ดังนั้นถึงแม้ว่าบุคคลใดจะเป็นมนุษย์แต่กำเนิด แต่มีนิสัยดุร้าย โหดเหี้ยม ถึงกับฆ่ามนุษย์ด้วยกันกินเนื้อ ก็สมมติเรียกกันว่า ยักษ์ หรือมนุษย์ยักษ์ ดังเช่นตัวอย่างในอรรถกถาชาดก 2 เรื่อง คือ มหาสุตโสมชาดก มีเรื่องของพระเจ้าโปริสาท ผู้มีพระอภัยราชัยดุร้าย ชอบเสวยเนื้อมนุษย์เป็นประจำ ต่อมาต้องถูกราชกุมารจับไล่ไปอยู่ป่า เป็นโจรคอยดักฆ่ามนุษย์เพื่อกินเนื้อ จนได้รับการขนานนามว่า ยักษ์โปริสาท¹⁹ และชยัททิสชาดก มีเรื่องของพระราชโอรสของพระเจ้าสาวัตถิ ที่ถูกนางยักษ์ฉินำไปเลี้ยงดูตั้งแต่ยังเป็นทารก ดำรงชีวิตด้วยการกินเนื้อมนุษย์ ก็ถูกเรียกว่ายักษ์เป็นต้น²⁰

¹⁸ดูในเล่มเดียวกัน

¹⁹ชา. อ. 42/405 - 483

²⁰ชา. อ. 41/206 - 225

แนวคิดที่ว่า ยักษ์เป็นมนุษย์นี้ เกิดจากคติทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับยักษ์ว่า ยักษ์คือ ท่านผู้บริสุทธ์หมคกิเลส เป็นผู้ปฏิบัติธรรมทำตนให้พ้นจากกิเลส ทั้งปวง ดังจะเห็นได้จากที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในสุนทรภักการทวาชสูตรว่า

พระตถาคตเจ้าไม่มีปัจจัยแห่งโมหะอะไร ๆ ทรงเห็นด้วยญาณในธรรมทั้งปวง ทรงไว้ซึ่งสรีระอันมี ในที่สุด และได้บรรลุสัมโพธิญาณที่ยอดเยี่ยม อันเกษม ความบริสุทธ์ของยักษ์ ย่อมมีด้วยเหตุเพียงเท่านั้น พระตถาคตเจ้า ย่อมควรเครื่องบูชา²¹

ใจความแห่งพระคาถานี้ แสดงถึงบุคคลผู้ปราศจากกิเลส ไม่มีอวิชชาอันเป็นเหตุให้ต้องเกิดดับอีกต่อไป มีภพในชาติปัจจุบันนั้นเป็นภพสุดท้าย บรรลุพระอรหัตต์ เป็นพระจีณาสพว่า เป็นยักษ์ในความหมายของพระพุทธศาสนา ฉะนั้น จะสังเกตได้ว่า พระพุทธเจ้า ทรงได้รับการนับถือ ยกย่องว่า เป็นยักษ์ ตามความหมายที่ปรากฏในพระไตรปิฎก อนึ่ง เมื่อเป็นผู้ไม่มีกิเลส ย่อมชื่อว่า เป็นผู้บริสุทธ์ เป็นผู้ควรเคารพ บูชา นับถือของชาวโลกทั่วไป ด้วยเหตุนี้ จากหลักฐานที่ปรากฏมานี้ ทำให้เกิดความหมายของยักษ์ ในอรรถกถา และฎีกาค่อมมาว่า ผู้ควรบูชา แม้แต่พระอาจารย์ผู้รจนาคัมภีร์ปกรณ์สมัยหลังเช่น พระอัครควงศาจารย์ เป็นต้น ก็กล่าวว่า พระจีณาสพ ชื่อว่า ยักษ์ เพราะอันเขานับถือ โดยความมีอานุภาพมาก คือ อันหมู่ชนผู้ถึงสรณะ บูชาด้วยปัจจัยและพลีต่าง ๆ²² ซึ่งตรงกับความหมายของธาตุที่ประกอบขึ้นเป็นศัพท์ว่า ยักษ์ คือ ผู้ควรบูชา

นอกจากนี้ นักมานุษยวิทยา และนักโบราณคดียังมีทรรศนะเกี่ยวกับแนวคิดที่ว่า ยักษ์เป็นมนุษย์ที่น่าสนใจดังนี้

²¹พ.ศ. 25/359/418.

โมहनตรา ยสุต น สนฺติ เกจิ
สพฺเพสุ ฆมฺเมสุ ญาณทสฺสนํ
สรีรณฺจ อนฺติมํ ฆารตฺติ
ปคฺโคโต จ สมฺโพธิมนฺตฺตฺรํ สิวํ
เอตฺตวตฺตา ยกฺขสฺส สฺสทฺธิ
ตถาคโค อรหฺติ ปุรพาสํ ฯ

²²สท. ธาตุ. หน้า 378.

แนวคิดว่ายักษ์เป็นมนุษย์ ในวรรณคดีของนักมานุษยวิทยา และนักโบราณคดี

มนุษย์มีตำนานเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับยักษ์มากมาย ทั้งยักษ์ดี ยักษ์เลว นักมานุษยวิทยาหลายคนเชื่อว่า เรื่องของยักษ์ที่ปรากฏอยู่ในตำนานเล่าเรื่องต่าง ๆ นั้น น่าจะเกิดจากความเชื่อที่สร้างขึ้นและขยายจินตนาการออกไป เกี่ยวกับชนเผ่าพื้นเมืองดั้งเดิมของอินเดีย ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ก่อนที่ชาวอารยันจะเข้ามาถือครองว่า มีลักษณะคล้าย ป่าเถื่อนต่าง ๆ มากกว่า เพราะเมื่อพิจารณาตามแนวทางประวัติศาสตร์แล้วพบว่ามีข้อมูลที่น่าสนใจ คือ ในสมัยเริ่มแรกนั้น ชนเผ่าอารยันเดิมยังมีหลักแหล่งนิवासสถานอยู่ในเอเชียตอนกลาง เป็นพวกเลี้ยงสัตว์ เร่ร่อนไปตามฝูงสัตว์ พูดภาษาสันสกฤต มีฝีมือกล้าแข็งในการรบพุ่ง เชื่อกันว่า ชนเผ่านี้เข้ามารุกรานอินเดีย เมื่อประมาณ 1,200 ปีก่อนพุทธกาล ส่วนอินเดียในระบะนั้น ผู้คนส่วนใหญ่ยังมีความเจริญอยู่ในยุคหินใหม่ หรือวัฒนธรรมขั้นรู้จักเพาะปลูกเท่านั้น บ้านเรือนชุมชนต่าง ๆ ยังอยู่ในระดับลักษณะชาวชนบทต่างแยกกันอยู่อย่างอิสระ ไม่ปรากฏการติดต่อกันใด ๆ เหล่าชนพื้นเมืองนี้ ส่วนใหญ่เป็นพวกดราวิเดียนเชื้อชาติพันธุ์ผสมระหว่างพวกนิโกรกับชาวพื้นเมืองเดิมในทวีปออสเตรเลีย ลักษณะโดยทั่วไปของชนเผ่านี้ มีผิวดำ ผมค่อนข้างหยิก ปัจจุบันคือ ชนส่วนใหญ่ของอินเดียภาคใต้ แถบมัทราส อันธาระ และบางส่วนในมัธยมประเทศ เมื่อชาวอารยันชาติที่มีความก้าวหน้ามากกว่าเข้ามารุกราน จึงเกิดการต่อสู้กันขึ้น ในครั้งแรกเข้ามาทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือแล้วยึดครองพื้นที่ทางภาคเหนือ และตะวันออกเฉียงใต้ ในที่สุดก็ชนะควบคุมพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำคงคาและยมนาไว้เกือบทั้งหมด²³ หนึ่งเป็นวิสัยธรรมดาของผู้ชนะย่อมมีการดูถูกดูหมิ่นผู้แพ้ไปต่าง ๆ นานา ดังนั้นชาวพื้นเมืองที่พ่ายแพ้ จึงถูกดูหมิ่นเหยียดหยามจากพวกอารยันว่า เป็นยักษ์เป็นมารของพวกเทวดาพิชชาวอารยัน เช่น ในคัมภีร์พระเวทก็มีการอธิบายถึงศัตรูของพวกเขาว่า เป็นพวกผิวดำและสกปรก

โฟลรา แอนนี สตีล (Flora Annie Steel) แต่งหนังสือ India Through Ages เขาได้คัดถ้อยคำในฤคเวท ที่บรรยายถึงพวกพื้นเมืองมาแปลว่า มีผิวดำแดง เहांหอนเสียง

²³ ประโชติ ตั้งขนกิจ, “รามเกียรติ์เทพนิยายหรือประวัติศาสตร์โบราณ”, ศิลปากร 24 (มีนาคม 2523) : 76-77.

น่ากลัว ไม่ใช่คน ไม่ทำพิธี ไม่นับถืออะไร²⁴

ในส่วน of นักโบราณคดีนั้น มีข้อคิดเห็นว่า ความคิดที่ว่า ยักษ์มีจริงหรือไม่ ยักษ์เป็นมนุษย์หรืออมมนุษย์ ยังคงเป็นสิ่งที่น่าสงสัยกันอยู่ในปัจจุบัน อย่างไรก็ตามจากการค้นพบของนักโบราณคดี ก็ทำให้น่าคิดว่า ยักษ์อาจจะเป็นมนุษย์เผ่าหนึ่ง ซึ่งเคยมีชีวิตอยู่ในโลกนี้แล้วสาบสูญไป หรืออาจจะเป็นได้ว่า เผ่าพันธุ์ของยักษ์ได้เสื่อมถอยลงไปจนถึงขนาดรูปร่างของยักษ์ลดลงที่ละน้อย ในที่สุดเหลือขนาดเท่าเทียมกับคนธรรมดาในปัจจุบัน เพราะจากหลักฐานทางโบราณคดีที่ปรากฏในหลายแห่งบนโลกอาทิ อนุสาวรีย์หินตั้ง หรือ Manhir ซึ่งมีลักษณะเป็นแท่งหินสูงโดด ๆ ตั้งเป็นมุมฉากกับพื้นดิน และอนุสาวรีย์โต๊ะหิน หรือ Dolmen ซึ่งประกอบด้วยหิน 2 แท่ง วางซ้อนทับกันเป็นแนวตั้งและแนวนอน ซึ่งพบทั่วไปในประเทศอังกฤษ เยอรมัน สวิตเซอร์แลนด์ เกาะคอร์ซิกา สเปน ตะวันออกกลาง ตุรกี มองโกเลีย จีน และอินเดีย เป็นต้น มีนักโบราณคดีสงสัยกันว่า น่าจะเป็นอนุสาวรีย์เกี่ยวกับยักษ์ หรืออนุสาวรีย์ของยักษ์ นักโบราณคดีบางคนเชื่อว่าเป็นสัญลักษณ์แห่งศิวลึงค์ แต่นักโบราณคดีบางคนก็เชื่อว่าเป็นสัญลักษณ์ของคนหรือรูปปั้นเทพยดา

นักโบราณคดีหลายท่านที่คลุกคลีอยู่กับเรื่องนี้ เชื่อว่า อนุสาวรีย์หินทั้งหลายนั้นเป็นการเริ่มต้นงานแกะสลักของ “ยักษ์” ที่แกะสลักขึ้นให้เหมือนลักษณะของตนเองและมนุษย์ในยุคต่อมาก็ได้ทำเลียนแบบขึ้น เพื่อที่จะระลึกถึงชีวิตของยักษ์ผู้เป็นบรรพบุรุษของเขา ซึ่งได้รับการยกย่องเทียบเท่าเทพยดา มีความเชื่อกันว่า อนุสาวรีย์โต๊ะหินนั้นเป็นสัญลักษณ์ของยักษ์อย่างแน่นอน โดยอ้างถึงทฤษฎีการค้นพบของ จอร์น เลยาร์ด นักชาติวงศ์วรรณาและนักจิตวิเคราะห์ ซึ่งได้ศึกษาเรื่องราวของเผ่าพันธุ์มนุษย์ที่อาศัยอยู่ตามเกาะทางตะวันออกเฉียงใต้ และได้พบโดยทั่วไปว่า จะมีโต๊ะหินวางอยู่ตรงหน้ารูปปั้นบรรพบุรุษ ซึ่งมีความสูง 3-4 ฟุต ประกอบด้วยหิน 3 แท่ง และบางครั้งอาจจะมากกว่า โต๊ะหินพวกนี้พวกชาวพื้นเมืองที่นั่นใช้เป็นที่วางอาหารเช่นสังเวย อาทิ เนื้อ หมู

²⁴ม.ล. จิรายุ นพวงศ์, “ประวัติวรรณคดีสันสกฤต” ใน จิรายุนิพนธ์ คุษฎีพร ขำนิโรคสานต์, บรรณาธิการ (กรุงเทพมหานคร : คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535), หน้า 88.

และพืชพันธุ์ต่าง ๆ ซึ่งเลয়ারด์เชื่อว่า โຕະหินนี้เคยเป็นโຕະสำหรับวางเครื่องเช่นสังเว
ยักษับรรพบุรุษ²⁵

ข. แนวคิดว่ายักษ์เป็นอมมนุษย์

คำว่า อมนุษย์ เป็นรูปศัพท์สันสกฤต ในภาษาบาลีใช้ศัพท์ว่า อมนุษย์โส
แปลว่า ผู้ที่มีโซ่มนุษย์ หมายถึง เทวดา, ภูต, ปีศาจ เป็นต้น²⁶

ยักษ์เป็นอมมนุษย์จำพวกหนึ่ง ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก และอรรถกถา มี
สถานะและความเป็นอยู่ต่างจากมนุษย์ทั่วไป แนวคิดว่ายักษ์เป็นอมมนุษย์นี้ สืบเนื่องมา
จากแนวคิดดั้งเดิมของพราหมณ์ ที่เป็นผู้บูชาธรรมชาติต่าง ๆ ว่าเป็นเทพเจ้า ส่วนยักษ์ถือ
กันว่า คือ อมนุษย์ผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติ สามารถที่จะบันดาลให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ได้
และยังมีลักษณะที่ร้าย น่ากลัว น่าเกรงขาม มนุษย์ต้องเคารพนับถือ บูชาเช่นสรวง ด้วย
เครื่องพลีกรรม เพื่อให้ยักษ์ยินดี และอำนวยผลประโยชน์ให้สมประสงค์ พุทธศาสนา
รับแนวคิดดังกล่าวมาจากคติของพราหมณ์ โดยกล่าวถึงยักษ์ที่เป็นอมมนุษย์ดังนี้

ในอภินายกสูตร ท่านกล่าวว่ายักษ์มี 3 จำพวก และมีลักษณะ คือ 1.
ยักษ์ชั้นสูงบางพวก ที่เลื่อมใสต่อพระพุทธเจ้าก็มี ไม่เลื่อมใสก็มี 2. ยักษ์ชั้นกลางบางพวก
ที่เลื่อมใสต่อพระพุทธเจ้าก็มี ไม่เลื่อมใสก็มี 3. ยักษ์ชั้นต่ำบางพวกที่เลื่อมใสต่อพระ
พุทธเจ้าก็มี ไม่เลื่อมใสก็มี²⁷

ในคัมภีร์อภิมมัตถสังคหฎีกา ปริเฉทที่ 5 ท่านจำแนกยักษ์ไว้ 2 จำพวก
คือ 1. จำพวกที่มีรูปร่างสวยงาม และมีรัศมี เรียกว่า ยักษ์เทวดา 2. จำพวกที่มีรูปร่างน่า
เกลียด ไม่มีรัศมี เรียกว่า ยักษ์ดิรัจฉาน²⁸ ยักษ์ทั้งสองจำพวกนี้เป็นตัวอย่างของแนวคิด
ว่ายักษ์เป็นอมมนุษย์ และรายละเอียดของยักษ์เหล่านี้ เช่นลักษณะ, สาเหตุที่ทำให้เกิดเป็น

²⁵ อ้างถึงใน นางพาง สุขวนิช, “ยักษ์แห่งโลกยุคคึกคักบรรพ์” ศิลปวัฒนธรรม ปีที่ 8
ฉบับที่ 4 (กุมภาพันธ์ 2530), หน้า 82 - 83.

²⁶ พันตรี ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรม มจร - ไทย (กรุงเทพฯ ฯ โรงพิมพ์อาหารการ-
พิมพ์, 2540), หน้า 63.

²⁷ ที. ปา. 11/208/209.

²⁸ พระสัทธรรมโชติกะ ฐัมมาจริยะ, ปรมัตถโชติกะ มหาอภิมมัตถสังคหฎีกา ปริเฉทที่
5 เล่มที่ 1 (กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, 2535), หน้า 111.

ยักษ์เป็นต้น ยังแสดงให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมในพระพุทธศาสนา ดังจะกล่าวต่อไปนี้

ยักษ์เทวดา

เทวดา มี 3 ประเภท คือ 1. สมมติเทพ หมายถึง เป็นเทวดาโดยสมมติ ได้แก่ พระราชา พระราชกุมารและพระเทวี 2. อุปัตติเทพ หมายถึง เป็นเทวดาโดยการอุบัติขึ้น ได้แก่เทวดาชั้นจาตุมหาราชิกาเป็นต้น และ 3. วิสุทธิตเทพ หมายถึงการเป็นเทวดาโดยความบริสุทธิ์แห่งสภาวะจิต ได้แก่พระพุทธเจ้า และพระอรหันต์

ยักษ์เทวดา หมายถึง ยักษ์ที่เป็นเทวดาอุปัตติเทพ เพราะจัดเป็นเทวดาที่แท้จริงตามคติของพระพุทธศาสนาที่ว่า เทวดาคือ ผู้ที่ยังมีความต้องการทางรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัสและเสวยอารมณ์ ในลำดับชั้นต่าง ๆ ตามอำนาจของบุญบารมีที่ได้สั่งสมมาก่อน ทางพระพุทธศาสนาถือว่า เทพหรือเทวดาเป็นคติหนึ่งซึ่งบุคคลจะเข้าถึงได้ด้วยการบำเพ็ญกุศลมากบ้างน้อยบ้าง ถ้าบำเพ็ญกุศลไว้ไม่มากนักก็จะได้ไปบังเกิดในเทวโลกทั้ง 6 ชั้น ถ้าบำเพ็ญกุศลมากขึ้น จะได้ไปบังเกิดในพรหมโลก ถ้าไม่ได้บำเพ็ญกุศลไว้เลย ก็จะตกต่ำลงไปในอบายภูมิ

*คำว่า เทวดา มาจากคำภาษาบาลีว่า เทวดา ประกอบศัพท์จาก เทว + ตา โดยมีวิธีสร้างคำ 2 ประเภท คือ

1. โดยวิธีกิต्त ได้แก่คำว่า เทว ซึ่งสร้างมาจาก ทิว ธาตุ, ทิว ธาตุ หรือตามมติของพระอัครควงศาจารย์ นักปราชญ์ชาวพม่ากล่าวว่า สร้างมาจาก ทิว ธาตุ ก็ได้ ธาตุเหล่านี้แปลว่า เล่น และส่องแสง ประกอบด้วย ณ ปัจจัยในนามกิต्त ด้วยอำนาจของปัจจัยนี้ พุทธิสระ จึงได้รูปเป็น เทว มีรูปวิเคราะห์ว่า ทิพพุนตติ เทวา แปลว่า ชื่อว่า เทวดา เพราะเล่น หรือส่องแสง ในอรรถกถาปฐมปิฎกวิมานวัตถุ ท่านกล่าวว่า ชื่อว่า เทวะ เพราะอรรถว่า ข่อมเล่น ข่อมสนุกสนานด้วยบุญฤทธิ์ของตน ข่อมยินดีด้วยกามคุณห้า อีกนัยหนึ่ง ข่อมรุ่งเรือง คือ สว่าง ตามนัยที่กล่าวแล้วในหนหลัง หรือว่าข่อมไปโดยการไปในอากาศ

2. โดยวิธีตทิต เมื่อรูปเป็น เทว ศัพท์แล้วจึงประกอบ ตา ปัจจัย ทำศัพท์ ตามวิธีการของสมุหัตตทิต ซึ่งมีรูปวิเคราะห์ว่า เทวาน์ สมุโห เทวดา แปลว่า หมู่หรือพวกแห่งผู้เล่น แต่ในความหมายภาษาไทย มักแปลทับศัพท์ว่า เทวดา. คูอิน พินิจ สุขสถิตย์, การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเทวดาชั้นฉกามาพจร ในพระไตรปิฎก (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534) หน้า 7-9.

สาเหตุที่เกิดเป็นยักษ์เทวดา

ยักษ์เทวดาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา นี้ จัดเป็นเทวดาในชั้นจาตุมหาราชิกา ที่มีฤทธิ์ มีอานุภาพ ความรุ่งเรือง เหมือนกับเทวดาเหล่าอื่นทุกประการ และสถิตอยู่ในที่ต่างๆ ดังเช่นในมหาสมัยสูตรที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงยักษ์ที่เป็นภุมมเทวดา 7,000 คน ในกรุงกบิลพัสดุ์ และยักษ์เทวดาที่อาศัยอยู่ในที่อื่น ๆ อีกเป็นจำนวนมาก ซึ่งล้วนแล้วแต่มีฤทธิ์ มีอานุภาพ มีรัศมี มียศ²⁹ สาเหตุที่บังเกิดเป็นยักษ์เทวดาในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา เพราะอานิสงส์แห่งการปฏิบัติศีลขั้นต่ำ หรือยึดมั่นในอุโบสถศีล 8 ประการ คือ ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักขโมย ไม่ประพฤตินอกใจ ไม่พูดเท็จ ไม่ดื่มน้ำเมา ไม่บริโภคอาหารยามวิกาล ไม่ทัดทรงดอกไม้ของหอมและไม่นั่งนอนบนที่นอนอันสูงใหญ่ อีกประการหนึ่ง เพราะบริจาคทาน รักษาศีล แต่ไม่บำเพ็ญสมาธิ ดับจิตแล้วยอมไปบังเกิดในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในปุณณิกิริยาวัตถุสูตรว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วย ทานมีประมาณยิ่ง ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลมีประมาณยิ่ง ไม่เจริญบุญกิริยา วัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนาเลย เมื่อตายไปแล้ว เขาย่อมเข้าถึงเป็นสหายแห่งเทวดา ชั้นจาตุมหาราชิกา³⁰

นอกจากยักษ์จะปรากฏสถานะเป็นเทวดาในสวรรค์แล้ว ในพระไตรปิฎกและอรรถกถา มักจะนิยมนำคำว่า ยักษ์ ไปใช้กับเทพชั้นสูงเหล่าอื่นเช่น ท้าวสักกะ, ท้าวเวสสวัณและแม่กระตังพญามารปรณิมมิตวสวัตติ หรือใช้เป็นคำเรียกแทนเทพบุตรเทวดาทั่วไป³¹ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงแนวคิดเกี่ยวกับยักษ์ในทางที่ดี ผู้วิจัยเห็นว่า น่าจะมา

²⁹ที่. ม. 10/241/290.

³⁰อง. อฎฐก. 23/126/245

อิธ ปน ภิกขเว เอกจจสุต ทานมยํ ปุณณิกิริยาวัตถุ อธิมุตํ กตํ โหติ, สีสมยํ ปุณณิกิริยาวัตถุ อธิมุตํ กตํ โหติ, ภาวนามยํ ปุณณิกิริยาวัตถุ นาภิสมุโหติ ฯ โส กายสุต เกทาปรมมรณา จาตุมหาราชิกานิ เทวานิ สหพยตํ อุปปชชติ ฯ

³¹ดูในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ บทที่ 2 หน้า 11 - 13

จากข้อสันนิษฐาน 2 ประการคือ 1. คตินิยมการนับถือยักษ์ของชาวพื้นเมืองอินเดีย ที่มีมานาน เช่น ลัทธินิยมบูชายักษ์ 2. คติที่ว่า ยักษ์ หมายถึงผู้สูงส่ง หรือผู้ควรแก่การบูชา

1. คตินิยมการนับถือยักษ์ของชาวพื้นเมืองอินเดียที่มีมานาน เช่น ลัทธินิยมการบูชายักษ์

ลัทธินี้เกิดมาจากความเชื่อที่แพร่หลายอยู่ในกลุ่มชนดั้งเดิมของอินเดีย ที่มีใช้พวกอารยัน ได้แก่ พวกคราเวเดียน ที่ตามประวัติศาสตร์กล่าวว่า พวกคราเวเดียนเข้ามาตั้งรกรากและสร้างอารยธรรมกลุ่มแม่น้ำสินธุจนรุ่งเรือง ก่อนหน้าที่ชาวอารยันจะเข้ามารุกรานครอบครอง จนกลายเป็นชาวพื้นเมือง ชาวพื้นเมืองนี้เป็นผู้นับถือยักษ์ โดยถือว่า เป็นผู้นำความอุดมสมบูรณ์ และความมั่งคั่งมาให้แก่มนุษย์ เช่นเดียวกับ เทวดาและนาค³² ดังนั้นยักษ์กับเทวดาจึงมีฐานะไม่ต่างกันเท่าใดนัก ในลัทธินิยมบูชายักษ์นี้ ยักษ์ยังถือว่า มีฐานะเป็นเทวดา (Tutelary Deity) มีการสร้างรูปเคารพ วิหาร และมีการทำพิธีกรรม เช่น สรงบูชายักษ์³³ ดังในขุททกนิกาย จุฬนิกาย ท่านแสดงถึงลัทธินิยมบูชาสิ่งต่าง ๆ มี บุคคล สัตว์เลี้ยง ธรรมชาติ เป็นต้น ว่าเป็นเทวดา ของชาวอินเดียในสมัยพุทธกาลไว้ 5 อย่างคือ

1. นักบวช นักพรต เช่น อาชีวก เป็นเทวดาของสาวกอชีวก นิครนถ์, ชฎิล, ปรีพพชก, คาบส เป็นเทวดาของสาวกนิครนถ์ เป็นต้นเหล่านั้นตามลำดับ
2. สัตว์เลี้ยง เช่น ช้าง เป็นเทวดาของพวกประพตติพรตบูชาช้าง, ม้า, โค, ไก่ เป็นต้น ก็เป็นเทวดาของพวกประพตติพรตบูชาสัตว์นั้น ๆ
3. ธรรมชาติ เช่น ไฟ เป็นเทวดาของพวกประพตติพรตบูชาไฟ, แก้วมณี, ทิศ, พระจันทร์, พระอาทิตย์ เป็นเทวดาของพวกประพตติพรตบูชาแก้วมณี เป็นต้นเหล่านั้นตามลำดับ

³²James Fergusson, *Tree and Serpent Worship* (Delhi : Gayatri offset Press, 1971), p. 40.

³³เจ็ดฉันทน์ รัตนปิยะภากรณ, “การศึกษาคติความเชื่อและรูปแบบของ “ยักษ์” จากประติมากรรม ที่พบในประเทศไทย” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2531), หน้า 18.

4. เทพชั้นต่ำ เช่น นาค เป็นเทวดาของพวกประพาศิพรตบุษานาค, ครุฑ, ยักษ์, คนธรรพ์ เป็นเทวดาของพวกประพาศิพรตบุษาครุฑเป็นต้นเหล่านั้นตามลำดับ

5. เทพชั้นสูง เช่น พระพรหม เป็นเทวดาของพวกประพาศิพรตบุษาพระพรหม พระอินทร์ก็เป็นเทวดาของพวกประพาศิพรตบุษาพระอินทร์เป็นต้น³⁴

มูลเหตุสำคัญที่ทำให้ชาวพื้นเมืองเกิดการนับถือ บูชายักษ์ เนื่องมาจากความจำเป็นในการดำรงชีวิต เพราะมนุษย์ในยุคแรก ๆ มีอาชีพกสิกรรมเป็นหลักจึงต้องการความสมบูรณ์ของแผ่นดิน แต่ความผันผวนทางธรรมชาติ ดินฟ้าอากาศ เป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ ชนพื้นเมืองดั้งเดิมเหล่านี้จึงเชื่อถือว่า วิญญาณสิงสู่อยู่ตามทีต่าง ๆ ดังนั้นไม่ว่าจะเชื่อถือเทพเจ้า โลกธาตุหรือสิ่งอื่นใด จะเป็นเทพแห่งความอุดมสมบูรณ์ แม่ธรณี หรือยักษ์ก็ตาม สิ่งเหล่านี้เป็นสัญลักษณ์ที่สมมติขึ้นให้เป็นตัวตนสำหรับติดต่อหรืออ้อนวอนขอสิ่งที่ตนปรารถนา และยิ่งเชื่อถือต่อไปอีกว่า เทพเจ้าหรือวิญญาณที่สิงสถิตย์อยู่นั้น มีอิทธิฤทธิ์ สามารถบันดาลสิ่งดีและสิ่งร้ายได้ ครั้นเมื่อระยะต่อมาชาวอารยันเข้ามาครอบครองอินเดีย ถึงแม้จะมีความเชื่อในคัมภีร์พระเวทและศาสนาพราหมณ์ ที่ตนเองนับถืออยู่แล้ว ชาวอารยันก็ยังรับเอาความเชื่อดั้งเดิมและการนับถือเทพเจ้าต่าง ๆ รวมทั้งลัทธิการบูชายักษ์ของพวกชนพื้นเมืองดั้งเดิมเข้ามาด้วย พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นในสมัยหลังต่อมา จึงเป็นไปได้ที่จะได้รับอิทธิพลแนวความคิดมาจากความเชื่อดั้งเดิมของชาวพื้นเมืองและศาสนาพราหมณ์ โดยนำคำว่า ยักษ์ มาใช้ในความหมายของเทพเจ้า และเทวดาต่าง ๆ ตามคตินิยมดังกล่าว

2. คติที่ว่ายักษ์หมายถึงผู้สูงส่ง หรือผู้ควรแก่การบูชา ดังจะเห็นได้จากความหมายของยักษ์ตามศัพท์ในรูปวิเคราะห์³⁵ เพราะฉะนั้น ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา จึงมักจะนำคำว่า ยักษ์ ไปใช้เรียกพวกเทพ หรือเทวดา ที่นับถือกันว่า เป็นที่เคารพบูชาอย่างสูงของเหล่ามนุษย์

³⁴ บ. จุฬ. 30/120/45.

³⁵ คู่มือบทที่ 2 ของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ หน้า 4 - 5.

ยักษ์ดิรัจฉาน

ยักษ์ดิรัจฉาน คือ ยักษ์ที่อาศัยอยู่ตามสถานที่ต่าง ๆ บนโลกมนุษย์ ในพระพุทธศาสนาที่มีการแบ่งเป็นภพภูมิต่าง ๆ นั้น ไม่มีการจัดเป็นระบบที่แน่นอนว่า ยักษ์ดิรัจฉานนี้จัดเป็นพวกที่อยู่ในภูมิใด แต่จากการค้นคว้าในพระไตรปิฎก และอรรถกถา ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ยักษ์ดิรัจฉาน น่าจะจัดอยู่ในภูมิของอสุรกาย โดยวิเคราะห์จากหลักฐานที่พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้เกี่ยวกับพวกยักษ์ว่า จัดเป็นวินิปาติกะจำพวกหนึ่ง ดังรายละเอียดว่า วินิปาติกะบางพวกมีลักษณะ คือ ไม่มีศักดิ์ใหญ่เหมือนเทวดา แต่เป็นผู้มีศักดิ์น้อยเหมือนคนกำพร้าที่หาของกินและเครื่องนุ่งห่มได้ยาก ถูกความทุกข์เบียดเบียนต่อมาได้เป็นผู้พ้นจากอบายทั้ง 4 เช่น นางยักษิณีปุณฺโพนพสุมาตา, นางยักษิณีปิยงกรมาตา เป็นต้น³⁶ ซึ่งวินิปาติกะที่กล่าวถึง คือ พวกที่อยู่ในภูมิของวินิปาต อันเป็นภูมิเดียวกับอสุรกาย เพราะในการตรัสถึงอบายภูมิ 4 บางทีพระพุทธเจ้าก็ตรัสตรงๆ ว่า นรก, เปรต, อสุรกาย, ดิรัจฉาน แต่ในบางแห่งพระองค์ตรัสยกย่องเปลี่ยนแปลงจำนวนเสียใหม่ เพื่อให้คนในสมัยนั้นเข้าใจได้ง่ายว่า อบาย, ทุคติ, วินิปาต, นรก ถึงอย่างนั้นก็มีความหมายเดียวกัน คือ หมายถึงอบายภูมิ 4 ดังที่พระอรรถกถาจารย์อธิบายว่า

อปายคฺคหณฺน ตฺริจฺฉานโยนิ วุจฺจติ. แปลว่า พระพุทธเจ้าตรัสเรียกชื่อภูมิ กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน โดยศัพท์ว่า อบาย. ทุคฺคิตฺทหณฺน ปิตฺติวิสโย วุจฺจติ. แปลว่า พระพุทธเจ้าตรัสเรียกชื่อภูมิเปรต โดยศัพท์ว่า ทุคติ. วินิปาตคฺคหณฺน อสุรกายโ วุจฺจติ. แปลว่า พระพุทธเจ้า ตรัสเรียกชื่อภูมิอสุรกาย โดยศัพท์ว่า วินิปาต. นิริยคฺคหณฺน อวิจฺฉาทิอเนกปฺปกโร นิริโย วุจฺจติ. แปลว่า พระพุทธเจ้าตรัสเรียกชื่อภูมินรก ซึ่งมีมากมายเป็นอเนกประการ มีอเวจิมหานรกเป็นต้น โดยศัพท์ว่า นรก³⁷.

อนึ่ง จากการเปรียบเทียบกันระหว่างยักษ์และอสุรกายดังนี้ คือ ในไตรภูมิ-กถาท่านให้รายละเอียดไว้ว่า สัตว์ที่เกิดในอสุรกายภูมินี้มี 2 ชนิดคือ 1. กาลกัญชกาสูร

³⁶อ้างถึงใน พระอุปเสนมหาเถระ, สทุทฺธมฺมปฺปชฺโชติกาย นาม ขุทฺทกนิกายภูฏกถาย จูพนฺเทสวณฺณนา (กรุงเทพฯ ๑ : โรงพิมพ์วิญญูณ, 2534), ข้อ 83 หน้า 57.

³⁷พระธรรมปาละ, ปรมตฺถทีปนิยา นาม ขุทฺทกนิกายภูฏกถาย อิติวุตฺตกวณฺณนา (กรุงเทพฯ ๑ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2533), ข้อ 20 หน้า 83.

2. ทิพพอสุรกาย อสุรกายกาลกัญชกาสูร มีรูปร่างสูงได้ 1 คาพยุต หรือเท่ากับ 2,000 วา ผอมมาก ไม่มีเนื้อและเลือดเลยแม้แต่น้อย ตัวเหมือนใบไม้แห้ง มีตาเล็กเท่าคาปู และตานี้ขึ้นไปอยู่เหนือกระหม่อม ปากเล็กเท่ารูเข็ม และอยู่เหนือกระหม่อมเช่นเดียวกัน อสุรกายกาลกัญชกาสูรนี้ เวลาเห็นสิ่งใดและต้องการจะกินสิ่งนั้นจะปักหัวลง ยกเท้าขึ้นข้างบนถึงจะกินสิ่งนั้นได้ เขาถือสากไล่ตีกันตลอดเวลา กาลกัญชกาสูรกายนี้ไม่มีความสุขเลย ถ้าปากยากแค้นมากกว่าอสุรกายจำพวกอื่นและกาลกัญชกาสูรกายนี้มี 2 ประเภท ประเภทหนึ่งมีความทุกข์ยากยิ่งดังกล่าวนั้น ส่วนอีกประเภทหนึ่งมีรูปร่างสูง 1 คาพยุตเช่นเดียวกัน แต่มีรูปร่างต่างกัน มีหน้าไม่งามท้องยาน ปากใหญ่ เล็บมือเล็บเท้ารี ขอบตาค่ำสูง หลังหัก จมูกเบี้ยว ใจกล้าหน้าเหี้ยม โกรธจัด โกรธง่าย ชอบทำลายเหมือนกาลกัญชกาสูรกาย ๆ เหล่านี้ มีช้าง ม้า ข้าทาส บริวาร กว้างหมั้นโยชน์ ประกอบด้วยแผ่นทองคำ งามเรื่องรอง เป็นเมืองที่มีพระยาอสุรปกครองอยู่ นับจากโลกมนุษย์ถึงอสุรพิภพลีก 8,400 โยชน์ ส่วนอสุรกายจำพวกทิพพอสุรกายไม่มีการกล่าวถึง³⁸ สาเหตุที่สัตว์เหล่านี้ต้องมาเกิดในภพนี้เพราะเป็นผู้มีความโลภ ประกอบทุจริตด้วยการปล้น ลักขโมย ทรัพย์สมบัติของผู้อื่น หรือเห็นผู้อื่นมีทรัพย์สมบัติก็เกิดริษยาปรารถนาจะทำลายล้าง อยากเอามาเป็นสมบัติของตนแล้วประกอบอกุศลกรรม³⁹

ยักษ์ดิรัจฉานนี้มีลักษณะคล้ายกับอสุรกาย คือ บางจำพวกมีรูปร่างที่พิลึก น่าเกลียด น่ากลัว คอยจับสัตว์อื่น ๆ กิน ในอรรถกถาปัจจุปัญฐานัตถุญกัตถะรพทาน ให้ความหมายของยักษ์ในรูปวิเคราะห์ที่น่าสนใจว่า “ชื่อว่า ยักษ์ เพราะเมื่อจะเคี้ยวกินผู้ที่มาใกล้ตน ย่อมวิ่งไล่จับ”⁴⁰ บางจำพวกก็มีอาณาจักรหรือวิมานพร้อมทั้งบริวารอย่างดี เช่น อาพวกยักษ์ เป็นต้น

³⁸ กรมศิลปากร, ไตรภูมิภคตบัตถอดความ (พระนคร ๑ : โรงพิมพ์อมรินทร์-การพิมพ์, 2528), หน้า 63 - 65.

³⁹ พระธรรมธีรราชมหามุนี, ภูมิวิลาสินี (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระธีรญาณมุนี วัดปทุมคงคา), (กรุงเทพฯ ๑ : โรงพิมพ์มิตรสยาม, 2535), หน้า 149 - 150.

⁴⁰ อปทาน. อ. 1002/163

สาเหตุที่เกิดเป็นยักษ์ครึ่งจาน

1. การไม่ประพฤติอยู่ในศีล 5 โดยผู้ที่เกิดมาเป็นยักษ์ มักประพฤติผิดศีลข้อฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม กล่าวเท็จและดื่มสุราเมรัย ตัวอย่างเช่น ลีเลสโถมยักษ์ในปัญจาวุธชาคก ที่ครุร้าย แอบอยู่ในคง คอยจับมนุษย์ที่หลงเข้าไปกินเป็นจำนวนมาก ต่อมาพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นปัญจาวุธกุมาร ได้ทรมานยักษ์ทำให้หมดพยศร้าย พร้อมทั้งตรัสโทษของการประพฤติผิดศีล 5 กล่าวสอนว่า “เพราะการทำอกุศล มีการฆ่าสัตว์เป็นต้น ท่านจึงได้เกิดเป็นผู้ร้ายกาจ มืออาบด้วยเลือด มีเลือดเนื้อของคนอื่นเป็นภักษา”⁴¹ นอกจากนี้ในปิยงกรสูตร ยังได้กล่าวถึงนางยักษ์ฉินหนึ่ง อัมบุตรของตนชื่อว่าปิยงกระ แสงหาอาหารอยู่ตั้งแต่ข้างหลังพระวิหารเซตวัน จนถึงพระนครสาวัตถิ โดยแสวงหาของกินที่เสียคือ อุจจาระ ปัสสาวะ น้ำลาย น้ำมูก ไปถึงสถานที่อยู่ของพระอนรุทธเถระ ซึ่งกำลังแสดงธรรมอยู่ จึงได้ยื่นฟังธรรม ส่วนยักษ์ทารกผู้เป็นบุตรของนางไม่มีจิตใจฟังธรรม เพราะยังเป็นเด็กและถูกความหวีเบียคเบียน จึงเตือนมารดาให้แสวงหาอาหาร นางยักษ์ฉินเกรงว่าบุตรจะรบกวนการฟังธรรม ได้ปลอบบุตรน้อยไม่ให้ส่งเสียงดัง พร้อมทั้งสอนว่า “เราละเวร 5 เหล่านี้ ที่เกิดขึ้นในโลกแห่งยักษ์แล้ว ปฏิบัติโดยอุบายอันแยบคาย จึงจะพ้นจากยักษ์ปีศาจ อันมีภิกษาหายาก”⁴²

2. การประพฤติกกรรมบกพร่อง จากการศึกษาค้นคว้าพบว่า ยักษ์จำพวกนี้เคยเกิดเป็นพระภิกษุหรืออุบาสก ผู้ปฏิบัติอยู่ในศีลในชาติอดีต แต่ได้ประพฤติผิดพระวินัยบัญญัติ หรือทำกรรมเล็กน้อย เพราะขาดอาจาระ เลินเล่อ ไม่เคารพต่อสถานที่ของสงฆ์ หรือเพราะมีความลำเอียงในการตัดสินใจ จึงได้เกิดมาเป็นยักษ์ที่มีรูปร่างวิกล ไม่น่าดู ในสถานที่อันปฏิถูล เช่น ยักษ์ชื่อว่าสุจิโถมะ มีขนแหลมแข็งทั่วตัว คล้ายขนวัว ในสถานที่ทิ้งขยะเหม็นด้วยซากศพ ซากช้างม้า วัวควายและมนุษย์ เป็นต้น ใกล้ประตูบ้านคยา เพราะผลกรรมที่ตนเคยบวชเป็นภิกษุในศาสนาของพระพุทธเจ้าพระนามว่า กัสสปะ วันหนึ่งมาแต่ที่ไกล มีเหงื่อไหลท่วมตัว นอนโดยไม่ใส่ใจถึงเตียงของสงฆ์ที่เขาจัดเตรียมไว้อย่างดี และยักษ์ชื่อว่าขระ ผู้เป็นสหายของสุจิโถมยักษ์ บังเกิดเป็นยักษ์มีรูปร่างแข็งทื่อเหมือนหลังจระเข้ เหมือนหลังคาไม้เรียงด้วยกระเบื้องมุงหลังคา เพราะผล

⁴¹ชา. อ. 36/59.

⁴²พระพุทธโฆสะ, สารตฺถุปลฺกาสินฺยา นาม สํยฺยุตฺตนิกาเยฏฺฐกถาย สกาวคฺควณฺณนา ปฐฺโม ภาค (กรุงเทพ ฯ : โรงพิมพ์วิญญาน, 2532), ข้อ 240 หน้า 292 - 293.

กรรมที่ทำได้คือในสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะเช่นเดียวกัน ยักษ์ตนนี้เป็น อุบาทว์ผู้มีศีล วันหนึ่งไม่ได้ปูผ้าห่มของตนบนที่ปูลาดของสงฆ์ ซึ่งเขาปูด้วยเครื่องปูลาด อันวิจิตรในวิหารแล้วก็นอน แบ่งน้ำมันของสงฆ์ทาศีรษะของตน⁴³ นอกจากนี้ยังมีเรื่อง เหมวตยักษ์และสาตาศิริยักษ์ ที่มาบังเกิดเป็นยักษ์เพราะผลกรรมที่ทำได้คือ ในสมัยของ พระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ ทั้งสองเกิดเป็นพระภิกษุ ทำหน้าที่เป็นพระวินัยธร วินิจฉัยตัดสินเรื่องอริกรรมต่าง ๆ ให้แก่ภิกษุทั้งหลาย ต่อมามีอคติได้ไปตัดสินลำเอียงเข้าข้างพระภิกษุผู้เป็นอธรรมวาทีรูปหนึ่ง ทำให้พระภิกษุผู้เป็นธรรมวาทีพ่ายแพ้⁴⁴

3. ความเป็นผู้ตระหนี่ ผู้ที่มีจิตใจประกอบไปด้วยความตระหนี่ มีความ หวงแหน มีความโลภ ในสมบัติส่วนตัวหรือส่วนรวม มีใจริษยาในสมบัติของผู้อื่น ทำ การขัดขวาง ไม่ให้ผู้อื่นได้ดี ย่อมบังเกิดเป็นยักษ์ อุทาหรณ์เช่น พระโลสกเถระ ใน อดีตชาตินั้น ท่านมีความตระหนี่ในสมบัติของสงฆ์ ขัดขวางทำอันตรายแก่ลาภของพระ อรหันต์รูปหนึ่ง ในสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ ด้วยผลของกรรมนั้นจึงหมก ไหม้ในนรกหลายแสนปี เศษของกรรมยังทำให้ไปบังเกิดเป็นยักษ์ถึง 500 ชาติ ไม่ได้กิน อาหารเต็มท้องสักวันเดียว⁴⁵ ในอรรถกถาสักกปัญหสูตร ท่านพระอรรถกถาจารย์ก็แสดง ว่า “เพราะความตระหนี่ที่อยู่ สัตว์ไม่ว่ายักษ์หรือเปรต ต่างก็เที่ยวใช้ศีรษะของตน ทูน ขยะของที่อยู่นั่นเอง. ผู้ที่ตระหนี่ลาภ เช่น ตระหนี่ในลาภของสงฆ์ หรือของหมู่แล้ว บริโภคเหมือนบริโภคของส่วนบุคคล ย่อมเกิดเป็นยักษ์บ้าง เป็นเปรตบ้าง งูเหลือมขนาด ใหญ่บ้าง”⁴⁶

จากที่กล่าวมาทั้งหมดทำให้เข้าใจได้ว่า แนวคิดว่ายักษ์เป็นอมมนุษย์ มาจากคติ ดั้งเดิมของพราหมณ์ที่ถือว่า ยักษ์เป็นอมมนุษย์ที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ คุร้าย น่ากลัว น่า

⁴³ เล่มเดียวกัน ข้อ 237 หน้า 280 - 287.

⁴⁴ พระพุทธโฆสะ, ปรมัตถโชติกาย นาม ขุททกนิกายภูษุกถาย สุตตนิปาตวณฺณา ปฐโม ภาค (กรุงเทพฯ ๑ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2533), หน้า 224 - 226.

⁴⁵ ชา. อ. 36/6 - 7.

⁴⁶ ที. อ. 357/334

อวาสมจฺจริเยน ปเนตฺถ ชฺกฺโข วา เปโต วา หุตฺวา ตสฺเสว อวาตสฺส สจฺการํ สีเสน อุกฺขิปิตฺวา วิจริ ๑ ลาภมจฺจริเยน สํมสฺส วา คณฺสฺส วา สนฺตเก ลาภ มจฺจราชิตฺวา ปุคฺคกฺกโกคํ วิช ปริภุชชิตฺวา ชฺกฺโข วา เปโต วา มหาอชฺคโร วา หุตฺวา นิพฺพตฺติ ๑

เกรงขาม มนุษย์ต้องทำการบูชาเช่นสรวง ส่วนพระพุทธรูปรับแนวคิดดังกล่าวมาจากศาสนาพราหมณ์ และแนวคิดว่ายักษ์เป็นมนุษย์นี้ ยังแสดงให้เห็นถึงแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องกฎแห่งกรรม ในแง่ที่ว่า ผู้ที่เกิดเป็นยักษ์ เพราะได้ทำกรรมไว้ คือ การไม่ประพฤติอยู่ในศีล 5, ประพฤติธรรมบกพร่อง, และมีความตระหนี่

ดังนั้น สรุปว่า คติความเชื่อเรื่องยักษ์ เป็นสิ่งที่มีมานานแล้ว ตั้งแต่สมัยพระเวท โดยถือกันว่า ยักษ์เป็นเทพพวกหนึ่ง ที่มีอำนาจพิเศษ เป็นมิตรกับมนุษย์ เป็นที่เคารพนับถือทั่วไป ต่อมาถูกลดชั้นฐานะให้เป็นเพียงบริวาร และเป็นผู้รับใช้ใกล้ชิดของเทพองค์อื่น เช่น พระกুবเระ เป็นต้น ส่วนแนวความคิดเรื่องยักษ์ในพระพุทธรูปศาสนาได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาพราหมณ์ ในพระไตรปิฎกและอรรถกถามีแนวความคิดเกี่ยวกับยักษ์ 2 ประการ คือ 1. แนวคิดว่ายักษ์เป็นมนุษย์ แนวคิดนี้มาจากคติทางพระพุทธรูปศาสนาว่า ยักษ์คือ ท่านผู้บริสุทธ์หิมคิเลส และได้รับการยกย่อง นับถือว่าเป็นผู้ควรบูชาของชาวโลก 2. แนวคิดว่ายักษ์เป็นอมมนุษย์ มาจากคติดั้งเดิมของพราหมณ์ที่ถือว่า ยักษ์เป็นอมมนุษย์ ที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ ดุร้าย น่ากลัว น่าเกรงขาม มนุษย์ต้องทำการบูชาเช่นสรวง พระพุทธรูปรับแนวคิดดังกล่าวมาจากศาสนาพราหมณ์ และแนวคิดว่ายักษ์เป็นอมมนุษย์นี้ยังแสดงให้เห็นแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องกฎแห่งกรรม ในพระพุทธรูปศาสนา